

Noves dades sobre el castell i santuari d'Argimon

ANTONI PLADEVALL FONT

La lectura de l'article de Josep M. Marquès, *Argimon: indret, castell i santuari. Dades inèdites*, publicat a QUADERNS DE LA SELVA 5, 1992, p. 31-42, on es recull una àmplia informació sobre el castell i el santuari, en especial dels seus darrers temps, ens brinda l'ocasió o oportunitat d'oferir al seu autor i a tots els amics del santuari d'Argimon un conjunt de notícies que feia temps que tenia recollides i pràcticament publicades ja.

No faig això com a esmena o retret a l'autor, ja que si hagués sabut que tractava aquest tema les hi hauria ofert fa temps, simplement ho faig en pla de col·laboració i per ajudar a completar el passat d'aquest notable monument arquitectònic i centre de devoció mariana que he visitat moltes vegades. La història es fa i es reconstrueix entre tots i sovint les notícies, com succeeix en el cas present, es troben en indrets on hom no atinaria mai d'anar-les a cercar.

A qui se li ocorreria pensar que les primeres notícies sobre la capella o santuari d'Argimon serien publicades en una monografia sobre la vila de Castellterçol, una població del Moianès, adscrita a la comarca del Vallès Oriental? Doncs és precisament l'estudi de la família Xetmar o Xemmar, originària i senyora de dit lloc, i a la vegada castlans d'Argimon, la que ens dóna aquestes notícies.¹

Tanmateix abans de passar a fer esment de la capella creiem necessari fer unes puntualitzacions o noves aportacions sobre el castell, els seus senyors i els castlans que en tenien cura.

El castell d'Argimon

El castell d'Argimon consta des de mitjan segle XI com a domini dels vescomtes de Girona o de Cabrera, però a l'inici no en tenien el ple

1. Antoni PLADEVALL, *Castellterçol. Història de la vila i del seu terme*, Eumo

Editorial i Ajuntament de Castellterçol, Vic, 1991, p. 46-52.

domini. A diferència del castell i terme de Montsoriu, que des dels seus inicis apareix com a domini ple i alodial de la casa vescomtal, del d'Argimon, també en poder seu des de mitjan segle XI com a mínim, només en tenien el domini feudal. Consta això perquè mentre del castell de Montsoriu no en fan actes de vassallatge als comtes i l'única cosa que prometien en els pactes amb el monarca era que del castell de Montsoriu no en sortiria cap mal ni perjudici contra els comtes i més tard contra els reis o les seves terres,² en canvi del castell d'Argimon en feien actes de ple vassallatge i reconeixença de domini a la casa comtal i després reial de Barcelona-Girona.³

Això no obstant, a mitjan segle XIV el castell d'Argimon fou comprat totalment pels vescomtes de Cabrera, o sigui que n'adquiriren el domini alodial. No en coneixem la data exacta, però sabem que va fer-ho entre el 1343 i el 1349 el vescomte Ponç IV de Cabrera, fill de Bernat II de Cabrera, el gran vescomte que el 1364 seria decapitat per ordre del rei Pere el Cerimoniós a Saragossa. Bernat II cedí el govern del vescomtat al seu fill Ponç l'any 1343, quan deixà la direcció dels seus territoris per a retirar-se al monestir de Breda, d'on sortiria quan el rei el reclamaria per a les grans missions, que acabaren amb la seva desgràcia. Coneixem aquesta compra, fins ara no documentada, per un treball que vàrem publicar ja fa anys.⁴

Molt abans d'aquesta compra, l'any 1196, el vescomte de Cabrera ja havia sots-infeudat el castell d'Argimon a Pere Ramon de Vilademany, especificant que, mort ell, el castell passaria a un fill seu, que l'havia de tenir pels Cabrera.⁵

Tant per aquest pacte com per les "constitucions" citades, resta evident que els Vilademany, plenament vinculats a la història moderna del

2. A.C.A., *Liber Feudorum Maior* (Ed. F. Miquel Rossell, Barcelona, 1945). I doc. 412, p. 434.

3. El primer d'aquests juraments no té data però es va fer entre el 1050 i el 1076 (A.C.A., *Liber Feudorum Maior* (id) doc. 404, p. 426.). Vegeu un estudi sintetitzat sobre aquest castell, obra de J. Bolós i Masclans a *Catalunya Romànica*, Vol. V, *El Gironès-La Selva-El Pla de l'Estany*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1991, p. 319-320. Aquest mateix autor dóna com a primera notícia de l'existència d'aquest castell un document

del 925 en què se cita com a *castro Argemundo*.

4. Donen aquestes i altres importants notícies sobre el castell d'Argimon unes declaracions o "Constitucions sobre els castells del vescomtat de Cabrera", guardades a l'Arxiu Ducal dels Medinaceli, de Sevilla, que vàrem publicar l'any 1972, en el treball o petit llibre *El comtat d'Osona a mig segle XIX*, Barcelona, 1972, 52 p. Es parla del castell d'Argimon a les p. 25-26.

5. Enric C. GIRBAL, *El castillo de Bruñola*, Girona, 1885, p. 9.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

santuari d'Argimon, no eren els castlans del castell, sinó senyors inferiors o feudataris dels Cabrera, fins que Carles de Vilademany i de Cruïlles, comprà el castell als marquesos d'Aitona, successors en el domini dels Cabrera, pels volts del 1610. Els castlans, com veurem, eren els Tedmar o Xetmar. Per cloure aquesta evocació o notícies sobre el castell d'Argimon precisem que, d'acord amb el treball citat a la nota quarta, entorn el 1370 els vescomtes de Cabrera, aleshores ja comtes d'Osona, tenien sobre aquest castell els drets de pau i guerra, host i cavalcada i tota la jurisdicció alta i baixa; en un sector del terme a la parròquia de l'Esparra, aquest dret era acumulatiu amb el que tenia el senyor de la *Domus* o casa forta de la Roqueta, coneguda ara com *la Torre de l'Esparra*, sobre un grup de masos els homes dels quals estaven obligats, en cas de guerra, a acudir a defensar la casa de la Roqueta.

Sempre seguint les declaracions de les "constitucions" sabem que pertanyien al terme del castell d'Argimon les parròquies de Riudarenes, Vallcanera, l'Esparra, Castanyet i el lloc de Sant Pere Cercada; així constava en uns pactes o convinença signada a Tarragona, el 9 de novembre de 1306, entre el rei i el vescomte de Cabrera, que aleshores era Ponç IV, comte d'Empúries, pel seu casament amb Marquesa de Cabrera, pubilla del vescomtat, la qual en morir l'any 1328 el va llegar al seu cosí Bernat I de Cabrera. Consta també que els homes de Castanyet, a semblança dels de l'Esparra, no havien d'anar a l'host i cavalcada del castell d'Argimon, sinó que ho havien de fer a la *Domus* o casa forta de Castanyet. Això era, tanmateix, un tema que estava en litigi entre els Cabrera i els Vilademany, que eren també senyors del castell de Farners.

Finalment diuen les esmentades "constitucions" que la parròquia de Sils era de la batllia d'Argimon, però no es considerava del seu terme, tot i que el vescomte de Cabrera tenia sobre ella tota classe de drets senyorials i pretenia que els seus homes acudissin, com la resta, a defensar el castell d'Argimon.

Els castlans d'Argimon

Un tema, pràcticament desconegut fins ara, era que el castell d'Argimon tenia com a castlans, o cavallers que tenien la cura directa de l'edifici del castell i la seva guarda, la família dita inicialment dels Tedmar i aviat Xetmar de Castellterçol.

No sabem quan es va iniciar el domini dels Xetmar sobre el castell d'Argimon, però sens dubte era força abans del 1110, car és en el

testament sacramental de Tedmar Miró, que morí anant de pelegrinació a Jerusalem, jurat el 21 de gener de 1111, sis mesos després de la seva mort, quan aquest deixà a la seva muller Ermessenda, el castell d'Argimon, amb tots els seus drets, disposant que, morta ella, passi als seus fills Bernat i Guillem.⁶

Tedmar Miró era fill de Miró de Castellterçol, que consta des dels volts del 1080 i aquest podia haver estat ja castlà d'Argimon, però d'això no en tenim constància.

El nom Tedmar o *Tedmarus* va passar a partir del segle XII a ser un patronímic i després com un cognom de la família i es va transformar en Xetmar, Xammar i moltes altres variants que surten en la documentació baix-medieval. La família va perdre el cognom de Castellterçol a partir del 1259, quan es varen vendre al monestir de l'Estany el castell de Castellterçol i varen deixar progressivament la seva residència a Osona per traslladar-se a les terres gironines.

Resumim sobre aquesta família el que vàrem publicar en la història de Castellterçol: «Una altra direcció dels senyors de Castellterçol és cap a les terres gironines de la Selva, el Gironès i l'Empordà, lloc on passaran a viure els Xetmar quan s'hauran venut els castell de Castellterçol. Veiem així que Tedmar Miró el 1110 es diu ja senyor d'Argimon, del municipi de Riudarenes (la Selva), castell que retindran els seus successors encara el 1275, segons el testament de Ramon Xetmar, i que varen retenir pràcticament fins al 1365, quan el varen cedir a Ermessenda, filla de Dalmau Ramon de Xetmar, senyor del castell de Tudela, casada amb Pere de Milany. El castell de Tudela, al municipi de Sant Gregori (Gironès) el tenia el 1321 Ramon Xetmar en feu del rei per compra que en va fer a Alfons III el Benigne; el 1347 el tenia la seva viuda Guilleuma Xetmar i s'incorporava al lot de béns gironins que en poc temps varen anar acumulant, entre els quals hi havia, ja abans del 1321, el castell de Cartellà (del mateix municipi de Sant Gregori) i el de Medinyà (de Sant Julià de Ramis, al Gironès); més tard s'hi afegirien el de Cervià i altres dominis al Baix Empordà.»⁷

Els documents dels Xetmar diuen simplement que posseïen el castell d'Argimon, però el seu domini era el de *castllans*. Com és sabut, el *castlà*

6. Arx. Cap. Vic, calaix 6, doc. 1125 i còpia del segle XII al *Liber Dotationum*

Antiquarum, del mateix arxiu, fol. 60 r-61 r.

7. Ob. cit a la nota 1, p. 48.

era el que tenia el govern i la cura del castell, amb una porció dels béns annexos coneguts com a béns de la *castlania*. Era un càrrec hereditari, sovint compartit amb un castlà segon o en un sots-castlà. Era obligació seva tenir l'edifici del castell en bones condicions i per a fer feines com les dels murs o sales exteriors podien obligar els homes del terme a treballar-hi de franc.

En casos com el dels vescomtes de Cabrera, que eren propietaris de molts castells, el paper del castlà en l'edifici i els seus annexos era primordial i més directe que el dels senyors.

La capella del castell

La incidència dels castlans en les capelles dels castells, com hem observat en fer estudis de santuaris i en especial del santuari o capella de Santa Maria de Cabrera, o capella del castell originari dels Cabrera, del municipi de l'Esquirol o Santa Maria del Corcó, d'Osona,⁸ era molt més important i decisiva que la dels senyors, que no vivien al castell i que moltes vegades ni el visitaven pràcticament mai. Creiem per això que és molt més remarcable la vinculació dels Xetmar que la dels Cabrera amb la capella d'Argimon, almenys no hem vist la capella d'Argimon citada en els vells testaments dels Cabrera.

En realitat la primera notícia sobre la capella és de l'any 1134 -o sigui, de prop d'un segle i mig abans que la primera que se'n coneixia fins ara, que era del 1276- i la dóna el testament del castlà Guillem Tedmar o Xetmar I. Guillem Xetmar va fer testament el 29 de gener de l'any 1134 i en ell es fa enterrar al monestir de Santa Maria de l'Estany: entre els molts llegats que fa hi ha el del castell d'Argimon i de dos masos que té a Vilobí d'Onyar, que diu tenir en feu pel vescomte de Cabrera, a la seva muller Gincona o Ginzana; disposa també que, morta ella, passin als seus fills Berenguer i Tedmar o Xetmar.

Entre les deixes piadoses hi ha un morabatí a *Santa Maria d'Argimon*, un a Santa Maria de Seva, un a Santa Maria de Tagamanent, un a Sant Pere de Valldeneu, un a Sant Fruitós de Ginebreda o de Castellterçol i un a la capella de Sant Miquel del castell de Castellterçol.⁹

8. ANTONI PLADEVALL, *La Mare de Déu de Cabrera. Patrona del Cabrerès*. Ed. Montblanc-Martin, 1993, ps. 33-43.

9 Arx. Catedral Barcelona, Pergamins 1-5-491.

No hem revisat tots i cada un dels documents dels Xetmar referents a Argimon, però no dubtem que si es fes se'n trobarien més notícies, com ho revela que en el testament de Ramon Xetmar, el que va vendre's el castell de Castellterçol i va passar a residir a Vic, fet el 15 d'octubre de 1275, entre moltes deixes que fa hi ha la de cinc sous a Santa Maria d'Argimon i cinc a l'església de Sant Martí de l'Esparra.¹⁰

Cloem aquesta evocació dels orígens del castell i de la capella d'Argimon recordant que Pere de Milany, al qual el rei Pere el Cerimoniós el 13 d'abril de 1367 manà que es retirés la potestat dels castells que tenia (perquè d'allà estant feia senyals de nit o fogueres als altres castells, de Montsoriu i d'Argimon, i amb la seva gent ajudava els partidaris del comte d'Osona i vescomte de Cabrera Bernat III, revoltat contra el rei), era precisament el castlà d'Argimon, casat amb Ermessenda Xetmar, la darrera castlana d'aquest cognom que va posseir el castell d'Argimon, el qual passà després als Milany.¹¹

Mare de Déu d'Argimon. Foto d'autor desconegut. Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners

10. Arx. Cúria Fumada, Vic, Testament II, 1241-1275, fol. 149.

11. Vegeu *Els Castells Catalans*, vol. III, Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 1971, p. 418.

*Santuari d'Argimon. Foto Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners.
Donació de Miquel Soms Jordà (Riudarenes).*